

Bogdan Wojciech Brzustowicz

**EPITAFIUM ANNY LUIZY DILIANNY VON PUTTKAMER
Z KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W POMIENIU**

Majątek rycerski w Pomieniu koło Recza istniał już w XIV wieku. Do wieku XVI było to lenno potężnej w Nowej Marchii rodziny von Wedel. Potem osiedlili się tutaj von Beneckendorfowie. W 1598 roku elektor wyraził zgodę na powołanie nowego lenna Beneckendorfów o wielkości 5 łanów na prawie rycerskim. W tym samym roku wybudowano dwór, który padł ofiarą wojny trzydziestoletniej. Zniszczenia spowodowały przyłączenie ziemi chłopskiej do dworskiej. W 1718 roku majątek szlachecki liczył 13 łanów szlacheckich i 23 chłopskie (551,5 ha). W połowie XIX wieku majątek rozrósł się do 853 ha, w tym 401 ha to grunty orne, a 110 ha – łąki. W 1856 do majątku należało dodatkowo 103 ha lasu¹. W 1754 roku lenno szlacheckie w Pomieniu objęto Nowomarchijskim Zarządem Komisarycznym².

W początkach XIX wieku v. Bornstedtowie rozpoczęli meliorację pól wokół Pomienia. Prace melioracyjne ukończono dopiero w końcu wieku. Na przełomie XVIII i XIX wieku wzniesiono dwór, który nazywano „zamkiem”. Jego wygląd przekazał na litografii w 1856 r. A. Duncker³. Tę reprezentacyjną siedzibę mogli zbudować Puttkamerowie.

Dwór eklektyczny posiada cechy klasycystyczne; obok folwark z dużym dziedzińcem. Zabudowania przejął po 1945 roku PGR. W dworze zorganizowano potem szkołę podstawową, która dotrwała do naszych czasów. W pobliskim parku (pow. 15,8 ha) rosną stare dęby, wierzby, lipy, kasztanowce⁴.

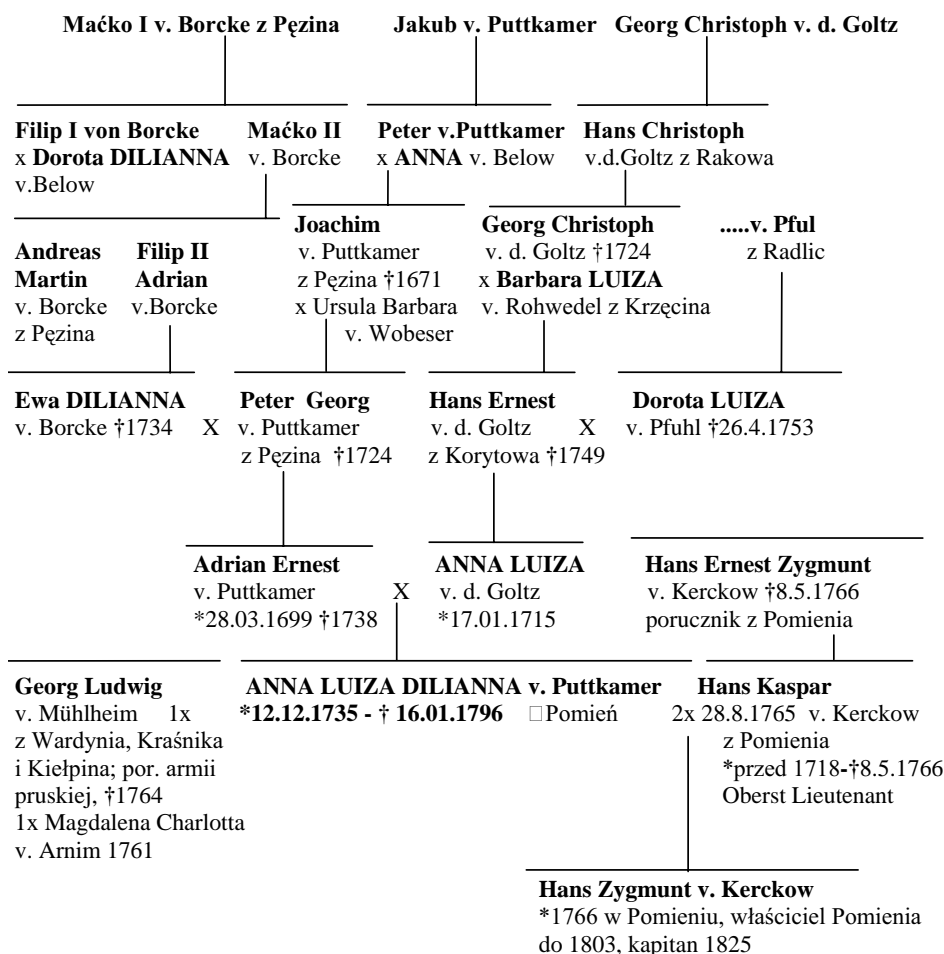
Po kilku rodzinach szlacheckich opiekujących się miejscowym kościołem pozostały w świątyni pamiątki. Na szczególną uwagę zasługują tablice poświęcone patronce z rodu von Puttkamer.

¹W. Schumacher, *Wanderungen und Streifzüge durch den Kreis Arnswalde. Landschafts- und Ortskunde eines ostmärkischen Kreises*, Arnswalde 1937, s. 160–164; G. J. Brzustowicz, *Rezydencje szlacheckie na Ziemi Choszczeńskiej. Inwentarz*, Granowo 1994–1995 (maszynopis), s. 88.

²W. Schumacher, *op. cit.*, s. 161.

³A. Duncker, *Landliche Wohnsitze, Schlösser und Residentzen*, t. XVI, Berlin

Tablica genealogiczna I. Rodzinne koligacje Anny Luizy Dilianny v. Puttkamer

Anna Luiza Dilianna von Puttkamer urodziła się na zamku w Pęczynie w 1735 roku. Tutaj spędziła młodość. Dwukrotnie wychodziła za mąż. Obaj mężowie pochodzili z rodów szlacheckich zamieszkujących powiat choszczeński (Kreis Arnswalde). Pierwszy mąż pochodził z rodziny von Mühlenheim.

Rodzina von Mühlenheim w 1740 roku odnotowana została w Stradzewie w powiecie choszczeńskim. Poprzez małżeństwo Luizy Sabiny v. M. z kapitanem von Germar w 1751 roku Stradzewo przeszło na v. Germarów. 2 września 1756 roku Dorota Sabina v. M. z domu von Sydow, posiadacz-

1881–1883.

⁴G. J. Brzustowicz, *op. cit.*, s. 89–90.

ka Wardynia, kupiła za 10 300 talarów majątek Kiełpino. Dorota Sabina w 1743 r. ufundowała dzwonek do kościoła w Wardyniu, o czym świadczy napis na dzwonie. Jej synem był Georg Ludwik v. M., który zginął na wojnie w 1764 roku. Jeszcze w 1761 r. wspomniano w Wardyniu jego pierwszą żonę Magdalenę Charlottę v. Arnim⁵.

Po roku 1761 zmarła pierwsza żona Georga Ludwiga von Mühlentheima z Wardynia. Anna Luiza Dilianna von Puttkamer została jego drugą żoną⁶. Zamieszkiwała w Wardyniu bardzo krótko, do 1765 roku. Nie mieli dzieci, skoro wszystkie majątki von Mühlentheima przejął kuzyn Georga Ludwika – Fryderyk Franz von Mühlentheim i zarządzał nimi do sprzedaży w 1782 roku⁷. Anna Luiza Dilianna von Mühlentheim z domu von Puttkamer bardzo szybko ponownie wyszła za mąż, tym razem za właściciela Pomienia.

Rodzina von Kerckow w XIII wieku zamieszkiwała Starą Marchię, potem Marchię Wkrzańską i Nową Marchię. W XVIII wieku von Kerckowowie osiedli w powiecie choszczeńskim. Hans Zygmunt von Kerckow za 19 tys. talarów kupił Pomień od Beneckendorffów. Był to rok 1712. Kupno zatwierdził król Fryderyk Wilhelm I 23 października 1713 roku⁸. W 1715 roku odnotowano, że von Kerckow miał jednego syna i dwie córki niezamężne⁹. Jego jedyny syn, o podobnych imionach – Hans Kaspar, porucznik w armii pruskiej Fryderyka Wielkiego, został jedynym właścicielem Pomienia. Był to drugi mąż Puttkamerówny.

Anna Luiza Dilianna przeniosła się do pałacu w Pomieniu. Małżeństwo jej nie było długie. 8 maja 1766 roku zmarł von Kerckow i odtąd mieszkała tam przez trzydzieści lat, do śmierci w 1796 roku. Zdaje się, że jedyny ich syn Hans Zygmunt urodził się w Pomieniu w 1766 roku tuż przed lub już po śmierci ojca. Po śmierci Hansa Kaspara von Kerckow król pruski utworzył z majątku w Pomieniu majątek alodialny. Właścicielem majątku w Pomieniu do 1803 roku był Hans Zygmunt von Kerckow, początkowo (do 1796) z matką, a potem samodzielnie. W 1803 roku oddał go krewnym z rodziny matki, a sam przeniósł się w okolice Białogardu. W 1825 roku był kapitanem regimentu kirasjerów¹⁰.

⁵W. Schumacher, *op. cit.*, s. 213.

⁶*Geschichte des Geschlechts der Herren, Freiherren und Grafen von Puttkamer*, wyd. C. E. v. Puttkamer, Berlin 1878–1880, s. 202–205.

⁷W. Schumacher, *op. cit.*, s. 164.

⁸*Tamże*, s. 162.

⁹P. Schwartz, *Die Klassifikation von 1718/19*, Die Neumark, Nr 4, Landsberg 1927, s. 161.

¹⁰W. Schumacher, *op. cit.*, s. 162; E. H. Kneschke, *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon im Vereine mit mehreren Historikern herausgegeben*, t. VI, Leipzig 1860, s. 67.

Osobę Anny Luizy Dilianny von Kerckow z domu von Puttkamer upamiętniały dwie płyty umieszczone pod ołtarzem kościoła w Pomieniu. Herby rodziny von Kerckow i von Puttkamer umieszczone były także w łoży patronackiej w kościele. Imiona Anny i Hansa Kaspara von Kerckow znajdowały

Płyty epitafijne Anny Luizy Dilianny von Kerckow z Puttkamerów w kościele w Pomieniu.

się jeszcze na małym dzwonie z 1777 roku¹¹. Kolejne dwa dzwony odlano dla pomieńskiej świątyni w 1796 roku w pracowni ludwisarza szczecińskiego C. Gottlieba Beckera¹². Data ich powstania może przemawiać za kolejną fundacją dla tej świątyni z woli Anny Luizy Dilianny von Puttkamer. Wiemy, że v. Kerckow z żoną v. Puttkamer fundowali do kościoła oltarz i kazalnicę, na których znajdowały się niegdyś herby tych rodzin¹³, ale do dzisiaj się nie zachowały.

Z inskrypcji na tablicach wiadomo, że Puttkamerówna zmarła w Pomieniu 16 stycznia 1796 roku. Wkrótce potem zostały ufundowane tablice epitafijne, które nawiązują formą do pochodzących z tego samego okresu płyt jej ojca, brata i stryja zachowanych w kościele parafialnym w Pęzinie. O tych tablicach Puttkamerowie nie pamiętali już w XIX wieku, mylili nawet dwie miejscowości o tej samej nazwie.

Brat Anny Luizy Dilianny – Franz Ludwik Georg v. Puttkamer z Pęzina zarządzał Pomieniem do śmierci w 1817 roku. Potem Pomień dostał się jego córkom: Henriette Katarzynie Gottliebe v. Puttkamer (†1824), Karoline Diliannie Modeste v. Rüts z domu v. Puttkamer, synowi Ernstowi Friedrichowi Georgowi von Puttkamer i ich siostrzeńcowi – Fryderykowi Franzowi Ludwikowi von Schmalensee. Puttkamerowie Pomień sprzedali 20 listopada 1818 roku¹⁴.

O Puttkamerównie wiemy bardzo mało. W zasobie archiwum rodu przetrwało zaledwie kilka dokumentów, które można odnieść do Anny Luizy Dilianny von Puttkamer. Jest to umowa Fryderyka Wilhelma von Wedel z porucznikiem Franzem Ludwikiem Georgiem von Puttkamer z Pęzina z 1786 roku, na której jest adnotacja o akceptacji przez von Kerckowa z żoną von Puttkamer z Pomienia i innych Puttkamerów z Pęzina. Jest także wykaz archiwum w Pomieniu, z którego nie zachował się żaden dokument¹⁵. W notatkach do genealogii rodu, sporządzanych zapewne do znanego nam już wydawnictwa z końca wieku XIX, mamy jedynie informacje o mężach i datach ich śmierci¹⁶. Właściwie wiadomo tylko o działalności patronackiej

¹¹W. Schumacher, *op. cit.*, s. 162.

¹²F. Wolff, *Die Glocken der Provinz Brandenburg und ihre Giesser*, Berlin 1920, s. 101.

¹³W. Schumacher, *op. cit.*, s. 163.

¹⁴*Tamże*, s. 162–164.

¹⁵Archiwum Państwowe w Szczecinie, Inwentarz rodziny v. Puttkamer, Akta linii z Pęzina, sygn. nr 718.

¹⁶*Tamże*, sygn. nr 71, 237, 603. Spis wykazał 20 teczek akt z lat 1758–1803 dotyczących miejscowej szlachty: Henrietty von Mühlenheim z lat 1766–1781, von Puttkamer, von Mildnitz, Hansa Ernsta von Kerckowa z 1778, 1787, majora Leopolda Christiana von Wodtke z 1782 r., sprawozdanie z pogrzebu Anny Luizy Dilianny von Kerckow, z domu von Puttkamer z 16 stycznia 1796 r.

w Pomieniu – fundacji dwóch dzwonów, ołtarza, ambony i pomocy finansowej dla kościoła. Dowiadujemy się tego wszystkiego z napisów na płytach epitafijnych i na dzwonach. Dzięki tym zabytkom znamy o wiele więcej informacji genealogicznych o Diliannie von Puttkamer niż historyk rodziny z końca XIX wieku. C. E. v. Puttkamer wiedział o Diliannie jedynie tyle, że najpierw wyszła za mąż za pana von Mühlenheima, potem 28 sierpnia 1765 roku za majora, późniejszego podpułkownika Hansa Caspara von Kerckow z Pomienia. Potem historyk rodu przypuszczał, że prawdopodobnie drugi raz owdowiała, o czym wnioskował z nekrologu ogłoszonego przez jej brata Franza Ludwiga w szczecińskiej „Vossischen Zeitung” po jej śmierci 16 stycznia 1796 roku¹⁷. Autorowi monografii nie były znane płyty epitafijne i dzwon, a przy tym błędnie utożsamił Pomień koło Recza z miejscowością o podobnej nazwie w okolicach Drawska. Zachowane do dzisiaj zabytki doskonale weryfikują ten błąd.

* * *

Dzwon z Pomienia ma 94 cm wysokości i średnicę 0,89 cm. Odlany został w 1796 r. przez ludwisarza C. Gottlieba Beckera w Szczecinie, z polecenia Puttkamerówny, ale już po jej śmierci. Zarekwirowany na cele wojenne w czasie I wojny światowej, nie został przetopiony, ale odnalazł się na cmentarzystwie dzwonów w Norymberdze. Obecnie znajduje się na wieży kościoła w Obersachsen¹⁸. Na jego płaszczu znajdują się napisy w dwóch rzędach:

1) ZERBORSTEN UNNUNTZ IN DER WELT / JETZT ABER VOLLIG HERGESTELLT / DURCH DIE / DA ICH IN GLUTH GEFLOSSEN 1796 / DER NAHM OBEN ANGELOSSEN / GOSS MICH. CARL GOTTLIEB BECKER / IN STETTIN ANNO 1796 (zniszczony, niepotrzebny światu. Teraz jednak zrobiony od nowa. Płynąłem w żarze 1796, lano mnie z góry (?). Odlął mnie Karl Gottlieb Becker w Szczecinie roku 1796)

2) ANNA LOUISA DILIANNA v. PUTTKAMER VIDUM OB. LEUTENANT VON KERCKOW / NATA D. 12 TEN DECEMBER 1735 DENATA D. 16 TEN JANUARI 1796 / DOMINA ET PATRONA IN PAMMIN AB ANNO 1777 USQUE 1796 / F. L. G. v. PUTTKAMER PRAESENS PATRONUS ET DN: HAERED: IN PANSIN / F. S. G. SCHLEYER PASTOR. WILDE FISCHER. HEISE PROVISORES.

¹⁷ *Geschichte des Geschlechts...*, s. 202–205.

¹⁸ F. Wolf, *op. cit.*, Berlin 1920, s. 101; W. Schumacher, *op. cit.*, s. 162, 163–164.

Tablica genealogiczna II. Puttkamrowie z Pęczyna i Pomienia XVII–XVIII w.

JOACHIM

1628 z Górska k. Sławna, †1671
x Ursula Barbara v. Wobeser †1685

Peter Georg

od 1656 z Pęczyna k. Stargardu †1724
x 1684 Ewa Dilianna v. Borcke †1734

Lorenz Georg 1688 - †1747 x Clara Maria v. Schenck	Franz Henryk 1688- †1755 major	Barbara Elżbieta X 1713 Erdmann v. Mildenitz	Mathias Fryderyk 1696 radca dworu †1740	Hans Bogusław 1697 †1738	Adrian Ernst 1699 †1772 radca domen i wojny z Pęczyna; x Anna Luiza hrabianka v.d.Goltz z Korytowa	August Doring 1751
Henryk Otto Ernst 1733- †1759 porucznik	ANNA LUIZA DILIANNA † 1796 1x N.N. v. Mühlhelm; 2x Hans Caspar v. Kerckow z Pomienia k. Recza	Henrietta Eleonora †1780 x 1764 Franz Henryk v. Puttkamer	Sabina Henrika † mł.	Franz Ludwik Georg 1742 porucznik z Pęczyna, Górska, Pomienia i Złakowa Wicka i Marszewa †1817 Nicolaa Dorothea v. Schönning	n.n. n.n. n.n. córki	
Luiza Ernestina Fryderyka 1783-† 1813, x 1811 Filip Fryderyk v. Schmalensee w Pomieniu	Henrietta Catharina 1784 † 1824 x1819 Carl Wilhelm v. N.Trützschler	Amalia Charlotta Wilhelmina 1786 †1817	Ernst Fryderyk Georg 1787- †1824 porucznik i rycerz joan. z Pęczyna; x 1818 Fryderyka Johanne Helene v.Lettow	Carolina Dilianna 1789 †18... x Leopold v. Rüts		

Dwie tablice poświęcone patronce kościoła Annie Luizie Diliannie von Puttkamer wykonał mistrz Sangaffi, o czym istnieje świadectwo na jednej z płyt. Zapewne z woli brata epitafium umiejscowiono przed ołtarzem¹⁹.

¹⁹W. Schumacher, *op. cit.*, s. 162. W 1993 r. podczas remontu wnętrza kościoła w Pomieniu płyty zostały wyniesione na zewnątrz i oparte o mur świątyni. W 1995 zostały przez Konserwatora Archidiecezjalnego przekazane do Muzeum Ziemi Choszczeńskiej w Krzęcinie. Po tej decyzji zostały przewiezione z Pomienia do Krzęcina. Nie był to jednak koniec wędrówki tablic. W 1998 zostały wraz ze zbiorami Muzeum Ziemi Choszczeńskiej przeniesione do Choszczna. Trafiły początkowo do magazynu Urzędu Miasta i Gminy

Na pierwszej z tablic umieszczony został wizerunek szlachcianki z herbem rodzowym Puttkamerów przedstawiającym czerwono-srebrnego rybogryfa w błękitnym polu i z herbem męża, von Kerckow, wyobrażającym czerwony szpon orła w srebrnym polu. Wyobrażenie Anny Luizy Dilianny von Puttkamer ma kształt popularnych w tym czasie popiersi. Najprawdopodobniej artysta w swoim warsztacie wzorował się na takim popiersiu czy medalionie. Całość została zwieńczona koroną zamkniętą z krzyżem ponad złotymi girlandami. Korona baronowska nawiązywała raczej do tradycji rodu matki – Anny Luizy baronowej von der Goltz z Korytowa, a nie Puttkamerów z Pęczina. W wielu miejscach, a szczególnie na herbach, koronie, i portrecie, przetrwały resztki barw. Na drugiej płycie umieszczono napis:

ANNA LOVISA DILIANA v. PVTTKAMERN VER / WITTWE TE OB: LIEVTE-
NANTIN v. KERCKOWEN HERR / ... VND PATRONIN IN PAMMIN. GEBOHREN
12 DECEBER 1735. GESTORBEN 16 ten / IAN 1796 / GOTT NAHMM MICH AVS
/ DEN LEIDEN VND GAB MIR HIMMELS FREVDEN / AVE IHR VERLANGEN
SIND VON MIR DER PAMMINSCHEN / KIRCHE 300, AVSGEZAHLT WOVON – DIE
SELBE DIE / GINSEN NVTZET DASS CAPITAL ABER EWIG BLEIBEJ / WERDE
GESCHHEE S DENNOCH SOSOLTE BENANTES CAPITA / AWDIE PANSISCHE
KIRCHE VERFALLEN SEYN F. L. C. v. PVTTKAMMER DOM / HAERED IN PAN-
SIN HOCH MONUMENT: SCORI GERMANAE 1796 POSVIT / CUM MOERORE ET
POLORE²⁰. Sangaffi fecit.

Bogdan Wojciech Brzustowicz

**EPITAPHIUM VON ANNA LUISE DILIANNE VON PUTTKAMER
AUS DER PFARRKIRCHE IN POMIEŃ (PAMMIN)**

Zusammenfassung

Das Rittergut von Pomień (Pammin) existierte schon im 14. Jh. Bis heute sind nach einigen Adelsfamilien, die die hiesige Kirche betreuten, einige Andenken erhalten geblieben,

Choszczno. 20 października 2000 r. dotarły do Muzeum Ziemi Choszczeńskiej. Zostały wyeksponowane na wystawie poświęconej historii rodziny von Puttkamer z Pęczina i Pomienia 15 grudnia 2000 r. w pomieszczeniach Muzeum w Zespole Szkół w Choszcznie. Znajdują się tam do dzisiaj.

²⁰Muzeum Ziemi Choszczeńskiej. Dział zabytki, nr inw. 63.

von denen die größte Aufmerksamkeit die Tafeln erwecken, die der Patin aus dem Hause von Puttkammer gewidmet worden waren. Anna Luise von Puttkammer kam 1735 zur Welt und war zweimal verheiratet.

Ihr zweiter Gatte war Hans Kaspar von Kerckow, Besitzer von Pomień, wo sie bis zu ihrem Tod 1796 lebte. Sie stiftete für die hiesige Kirche zwei Glocken, einen Altar und eine Kanzel. Nach ihrem Tod wurden zwei Epitaphiumstafeln gestiftet, deren Form an die aus derselben Zeit kommenden Platten ihres Vaters und Bruders knüpft.